

ارزیابی ادراک معنای مکان در عصر اطلاعات (مطالعه موردی فضای شهری سنتی و مدرن شهر اصفهان)^۱

نرگس نونزاد

دانشجوی دکتری، گروه شهرسازی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

الهام ناظمی^۲

استادیار، گروه شهرسازی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

حمید صابری

استادیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۷/۳۰ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۱۷

چکیده

تحولات عظیم عصر اطلاعات، نوع جدیدی از فضا تحت عنوان فضای مجازی را وارد عرصه شهرسازی نموده است. با توجه به ضرورت هماهنگی با این حرکت جهانی و اهمیت معنای مکان به عنوان یکی از مهمترین متغیرهای کیفی محیط، تحقیقات در زمینه بررسی و شناخت اثرات فضای مجازی بر نحوه ادراک، دل‌بستگی و تعلق مردم به مکان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. از آنجایی که معنا یافتن هر مکان به گونه‌ای جدایی ناپذیر در ادراک انسانی از آن فضا تنیده شده، بنابراین برای ارتقاء کیفیت مطلوب فضاهای شهری، بررسی عوامل تاثیرگذار بر ادراک فردی ضروری می‌باشد. هدف این پژوهش، ارزیابی تاثیر میزان استفاده افراد از فضای مجازی بر ادراک معنای مکان با حضور در فضای واقعی است. لذا در جهت پاسخ به سوال اصلی پژوهش "میزان استفاده افراد از فضای مجازی چه تاثیری بر ادراک معنای مکان با حضور در فضای واقعی دارد؟"، به بررسی اثرات میزان استفاده افراد از فضای مجازی بر مولفه‌های تعریف‌کننده ادراک شامل مولفه کالبدی، فردی، اجتماعی و عملکردی در قالب سوالات فرعی پژوهش می‌پردازد. بدین منظور دو فضای شهری سنتی و مدرن شهر اصفهان با جامعه آماری مراجعین به آنها انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش پژوهش همبستگی بوده و از آزمون‌های آماری کولموگراف اسمیرنوف، رگرسیون و همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه، شدت و جهت رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته استفاده شده است. بر این اساس مولفه‌های چهارگانه ادراک تدوین و در نمونه‌های مطالعاتی مورد آزمون قرار گرفته‌اند. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد، در اثر میزان استفاده کاربران از فضای مجازی، درک آنها از معنای مکان با حضور در فضای واقعی افزایش می‌یابد که در این رابطه ضمن اثر افزایشی بر مولفه‌های چهارگانه، مولفه کالبدی ادراک بیشترین و مولفه فردی ادراک کمترین میزان همبستگی و تاثیرپذیری را با میزان استفاده کاربران از فضای مجازی دارا می‌باشند.

واژگان کلیدی: ادراک، معنای مکان، فضای مجازی، فضای واقعی، شهر اصفهان.

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری خانم نرگس نونزاد به راهنمایی خانم دکتر الهام ناظمی و آقای دکتر حمید صابری می‌باشد.

۲- (نویسنده مسئول) Nazemielham1@gmail.com

مقدمه

امروزه معنای مکان یکی از مهمترین موضوعاتی است که در حوزه‌های روانشناسی، جامعه‌شناسی، معماری، شهرسازی و طراحی منظر، پژوهش‌های زیادی را به خود اختصاص داده و همواره مورد چالش بوده است. در واقع معنای مکان به واسطه حضور در فضا و ادراک آن شکل می‌گیرد. تداوم تجربه‌های فضا بر پایه زنجیره‌هایی از نظام حرکتی، تحقق شناخت و ادراک فضا باعث ایجاد حس رضایت افراد در تماس با مکان می‌شود. براین اساس، ارتقاء کیفیت فضاهای شهری در جهت معنادار نمودن آن با بهره‌گیری از قواعد، تدابیر و انتظام فضایی مناسب با بررسی و شکل بخشیدن به عوامل تاثیر گذار بر ادراک و تصورات افراد، می‌تواند تحقق یابد. لذا برای بررسی این عوامل ناگزیر به شناخت تغییرات و تاثیرات در ارزش‌ها، نگرش‌ها و نیازهای جامعه هستیم. در حال حاضر ما شاهد وقوع تحولات سریعی در شهرها می‌باشیم که به نظر می‌رسد ایده‌ها و فرضیات قدیمی درباره توسعه، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری کارایی کمتری پیدا نموده و به دنبال آن، مفاهیم پذیرفته شده درباره ماهیت فضا، مکان، زمان، فاصله و فرایندهای زندگی شهری نیز زیر سوال می‌روند. فضای مجازی که به عنوان واقعیت نمی‌توان آن را نادیده گرفت، در حال جایگزینی فضای واقعی می‌باشد. بدون شک این تحولات با تغییر در ابعاد مختلف زندگی انسان بر چگونگی ادراک فضا تاثیرگذار است. بر همین اساس، این پژوهش بر این اعتقاد است که کاربران فضای مجازی بر اساس میزان استفاده، با اثرات مختلفی در ارتباط با درک مکان و ابعاد مختلف آن مواجه می‌شوند در نتیجه با حضور در مکان، معنای آن را به صورت متفاوت درک می‌کنند. بر این اساس هدف این پژوهش، ارزیابی تاثیر میزان استفاده افراد از فضای مجازی بر ادراک معنای مکان با حضور در فضای واقعی دارد؟ برای پاسخ به این سوال به بررسی اثرات میزان استفاده افراد از فضای مجازی بر مولفه‌های تعریف‌کننده ادراک شامل مولفه کالبدی، فردی، اجتماعی و عملکردی در قالب سوالات فرعی پژوهش پرداخته شده است. بنابراین این تحقیق، میزان استفاده از فضای مجازی را به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته و به دنبال فهم سازوکار چگونگی تاثیرپذیری ادراک معنای مکان کاربران با حضور در فضای واقعی است. لذا در تبیین فرایند تحقیق، پس از مرور ادبیات موضوع و مبانی نظری، بر اساس چارچوب نظری پژوهش مولفه‌های چهارگانه ادراک تدوین و شاخص‌های تاثیرگذار بر آن استخراج شده و جهت آزمون، دو فضای شهری سنتی و مدرن شهر اصفهان انتخاب و سنجش مولفه‌های چهارگانه بر اساس شاخص‌ها و درجهت هدف در آنها انجام شده است.

پیشینه تحقیق

درحوزه مطالعات شهری پژوهش‌های اندکی به طور مشخص به ارتباط اثرات عصر اطلاعات و مقوله مکان و فضا پرداخته‌اند. از جمله پژوهش‌های بنیادین **گراهام و ماروین (۲۰۰۲)** در کتاب ارتباطات از راه دور و شهر: فضاهای الکترونیک و مکان‌های شهری در عصر جهانی شدن می‌باشد و معتقدند که شهرفردا آمیزه‌ای است که در آن جنبه‌های ثابت و ملموس زندگی عادی شهری به طور مداوم با جنبه‌های الکترونیک و غیرملموس آن ارتباط متقابل برقرار می‌کند. نظریات **کستلز (۲۰۰۱)** در کتاب عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ می‌باشد که در واقع تحول

فضا در عصر اطلاعات را مورد تحلیل قرار می‌دهد که تاثیری شگرفی بر مطالعات و پژوهش‌های پس از خود می‌گذارد. سیمون (۲۰۱۲) در مقاله خود با عنوان محیط‌های فیزیکی و مجازی: معنای فضا و مکان، چگونگی شکل-گیری تجربیات محیطی انسان در فضا و مکان را بررسی می‌کند. در این مقاله تحقیق پدیدارشناختی خود را در سه مرحله فهم، درک و تفسیر تجربه‌های انسان در فضای واقعی و مجازی انجام می‌دهد. فریادی (۱۳۸۷) در رساله دکتری با عنوان تدوین زبان طراحی شهری در فرآیند جهانی شدن، توسعه فناوری‌های میکروالکترونیک را عامل دگرگون ساختن ساختار اقتصادی-سیاسی و اجتماعی-فرهنگی جهان می‌داند. در این پژوهش نویسنده طراحی شهری را به عنوان یکی از ابزارهای موثر در حفظ و ارتقاء ویژگی‌های فرهنگی مکان‌های خاص در شهر جهانی معرفی می‌نماید که باید با تکیه کردن بر ابعاد محلی فضا و مکان در فرآیند جهانی شدن ادغام شود. عاملی (۱۳۸۷) در مقاله دو فضائی شدن شهر: شهر مجازی ضرورت بنیادین برای کلان شهرهای ایران، به شهر فرهنگی واقعی-مجازی اشاره دارد که در آن توجه به عوامل محیطی در فضای شهری از اهمیت مرکزی برخوردار است. نگاهی که موجب توجه به ظرفیت‌های طبیعی، تاریخی و ارزش‌های بومی در یک جغرافیای خاص می‌شود. علیرغم پژوهش‌ها و مطالعات عنوان شده، به نظر می‌رسد جای خالی پژوهش‌هایی کاربردی که به ارائه مدل ارزیابی و سنجش عوامل موثر بر و متاثر از فضای مجازی در ارتباط مستقیم با ادراک افراد از فضا و مکان باشد و تلاشی در بررسی و تحلیل نتایج در مکان‌های ملموس و عمومی باشد کاملاً محسوس است.

مبانی نظری

ادراک معنای مکان

فرآیند تبدیل فضا به مکان و دلایل آن واجد پیچیدگی‌هایی است که همواره مورد بررسی و توجه بوده است. مکان محیطی است که تجارب، اعمال و معانی انسانی را هم از حیث فضایی و هم زمانی جمع‌آوری می‌کند (Seamon & Gill, 2014). تعاریف مختلفی در ارتباط با مفهوم مکان در علوم مختلفی ارائه شده که گاه بسیار مبهم و پیچیده هستند (Creswell & Plano, 2011:90) با این حال اتفاق نظر قابل ملاحظه‌ای وجود دارد که القای معنا یا معنادار شدن فضا برای انسان آن را به مکان تبدیل می‌سازد. معنادار شدن فضا به واسطه تضمین این مفهوم از ساختارهای اجتماعی پیچیده، تجارب فردی و تصاویر ذهنی در کنار مولفه‌های کالبدی مکان است (Gifford, 2002). می‌توان گفت مکان مظهر و راکدی برای ویژگی‌های زیستی-فیزیکی نیست بلکه پدیده‌ای حاصل از مجموعه‌ای از مکانیزم-های فرهنگی و اجتماعی است که ارزش‌ها و معانی ویژه‌ای را به آن نسبت می‌دهند. (Cheng & Daniels, 2003:847) ادراک معنای مکان وابستگی قابل ملاحظه‌ای به مشاهده‌گر داشته و بر این اساس، معنای مکان و در نتیجه آن ادراکی که برای فرد از مکان به وجود می‌آورد، متفاوت خواهد بود (Gifford, 1997: 26) تجارب انسانی و محیط انسان ساخت در فرآیند ادراک در سه حوزه تصور، شناخت و ادراک بوسیله افکار، مفاهیم و ایده‌های انسان شکل می‌یابد (Bartuska, 2007:33). بنابراین فرآیند ادراک را می‌توان حرکت از عینیت محیط به ذهنیت فرد تعبیر کرد (پاکزاد، ۱۳۹۱:۱۴۵). که در نهایت تمامی ابعاد معنای مکان از طریق حالات و وقوه استنباطی مورد سنجش، ارزیابی و

تفسیر قرار گرفته و پس از فهم و ادراک همه جانبه، منجر به شکل‌گیری معانی مکان در انسان می‌گردند (کلالی و مدیری، ۱۳۹۱: ۴۷).

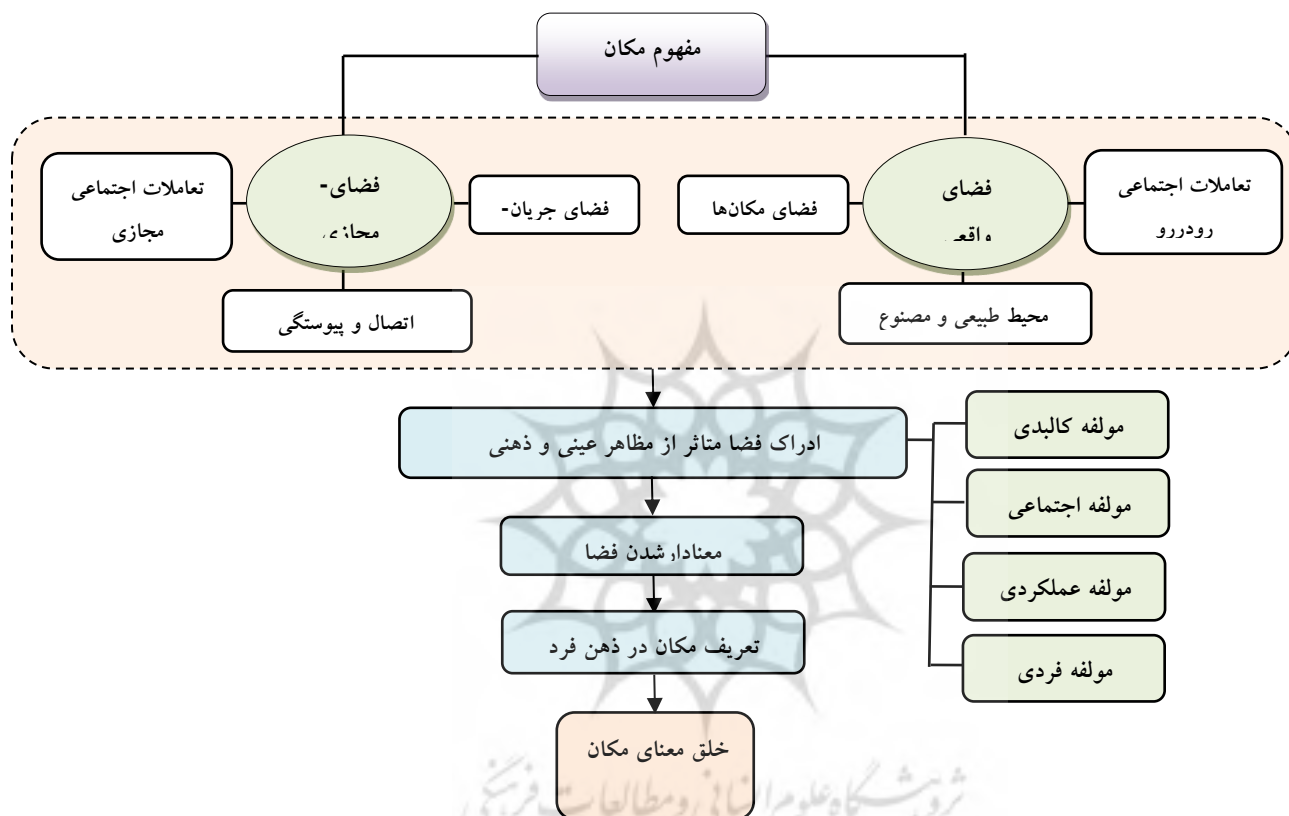
جایگاه فضای مجازی در ادراک معنای مکان

فضای مجازی در واقع یکی از مهمترین محصولات علم و فناوری اطلاعات است. اصطلاح فضای مجازی اولین بار توسط ویلیام گیسون در رمان علمی تخیلی نورومانس عنوان شد (Gibson, 1984). برخلاف فضای واقعی که وابسته به مکان و فیزیکی است، فضای مجازی، فضایی جهانی، بی مکانی و بی زمانی است (منتظر قائم، ۱۳۸۱: ۲۳۱). به عقیده میچل شبکه‌های کامپیوتری مانند شبکه‌های ارتباطی معابر شهری، از عوامل بنیادی زندگی شهری محسوب می‌گردند. خاطرات و فضاهای تصویری مانند فضاهای واقعی دارای ارزش و اهمیت می‌شوند. بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در فضای مجازی اتفاق می‌افتد (Mitchell, 1995: 17). کستلز برای تحلیل تحول فضا در عصر اطلاعات، به دو شکل متفاوت آن اشاره می‌کند: یکی فضای جریان‌ها و دیگری فضای مکان‌ها. به اعتقاد کستلز فضای جریان‌ها از منظر فن‌آوری جدید تبعیت می‌کند که همان فضای جهانی است، فضایی الکترونیک و بدون تمرکز که مرزها و محدوده‌های آن نفوذپذیر و به صورت فضای مجازی و غیرمادی در حوزه کامپیوترها و شبکه‌های اینترنتی واقع شده که انسان و پدیده‌های عینی در آن حضور فیزیکی ندارد. در حالی که فضای مکان‌ها از منظر خاص جامعه تبعیت می‌کند و مکان‌های ثابتی هستند که زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در آن‌ها جاری است و یک فضای واقعی و وابسته به مکان است که مردم در آن حضور دارند، زندگی می‌کنند و دارای ارتباطات مستقیم و رودررو هستند (Castells, 2000). با توجه به نظریات کستلز، تاکید بر تداوم فضای مکان‌ها یا به عبارتی فضاهای واقعی در عین حضور همه جانبه فضای جریان‌ها اجتناب‌ناپذیر است. با توجه به نظر کانتز از آنجاییکه ارزش‌های فردی و جمعی بر چگونگی ادراک مردم تاثیرگذار است. در نتیجه درک معنای مکان نیز دستخوش تغییرات می‌شود. بنابراین قرارگیری فرد در دو فضای واقعی و مجازی با ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی و کالبدی متفاوت، می‌تواند تاثیرات قابل ملاحظه‌ای بر شیوه ادراک آنها از مکان داشته باشد.

تبیین چارچوب مفهومی

با توجه به چارچوب نظری کستلز، می‌توان مولفه‌های تعریف‌کننده فضای مجازی را شامل فضای جریان‌ها، زیرساخت‌ها و اتصال و پیوستگی و تعاملات اجتماعی مجازی دانست. در مقابل مولفه‌های تعریف‌کننده فضای واقعی را شامل فضای مکان‌ها، محیط طبیعی و مصنوع و تعاملات اجتماعی رودررو دانست. وندرکلیس و کارستون در تحقیق خود با توجه به فرآیند و مفاهیم ادراک معنای مکان سه پارامتر فیزیکی، عملکردی و اجتماعی را تعریف کرده‌اند (Van der Klis & Karston, 2009). گیفورد بر اساس معانی موجود در ذهن انسان و همچنین معانی موجود در مکان بر مبنای سه عامل فردی، کالبدی و فرهنگی می‌تواند به ادراک ابعاد گوناگون معنای مکان نائل آید (10: Scannell & Gifford, 2010). با عنایت به نظریات مطرح شده مدل تحلیلی پژوهش در نمودار شماره ۱ آورده شده است.

پژوهش حاضر، براساس هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد که با ترکیبی از روش‌های تحقیق کیفی و کمی انجام گرفته است. در بخش کیفی با استناد به روش تحلیل محتوا با استفاده از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای در ابتدا شاخص‌های بررسی ادراک معنای مکان با تاکید بر سنجش‌پذیری و قابلیت اندازه‌گیری آنها از مروری بر متون معتبر خارجی و داخلی مربوط به ادبیات مفاهیم ادراک مکان استخراج شده و سپس براساس شرایط فضاهای شهری هدف مطالعه و در راستای استفاده از شاخص‌های مناسب برای رسیدن به حداکثر نتیجه با روش همپوشانی، شاخص‌های نهایی بدست آمده است.

نمودار ۱: مدل تحلیلی پژوهش
منبع: نگارندگان

در بخش کمی تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی برای اجرای پژوهش استفاده شد. گردآوری اطلاعات با استفاده از ابزار پرسشنامه، از طریق دو پرسشنامه محقق‌ساخته که براساس چارچوب نظری پژوهش، مدل مفهومی و شاخص‌های تدوین گردید. این پرسشنامه‌ها بر مبنای طیف ۵ قسمتی لیکرت از ۱ تا ۵ یعنی از بسیار کم تا بسیار زیاد در جامعه آماری مراجعان به دو فضای شهری سنتی میدان نقش جهان و فضای شهری مدرن سیتی‌سنتر در شهر اصفهان که بر اساس نظر کارشناسان، مراجعات سالانه شهروندان بالای ۱۵ سال حدود ۱۰۰۰۰۰۰ نفر برآورد گردید. برای برآورد نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران ($q=0.5, p=0.5$) پرسشنامه تکمیل گردید. در این پژوهش دو فضای شهری عمومی اصفهان، فضای شهری سنتی میدان نقش جهان و فضای شهری مدرن سیتی‌سنتر واقع در شمال و جنوب شهر اصفهان به عنوان نمونه موردی انتخاب شد. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده می‌باشد که

طبق آن همه افراد شانس مساوی برای انتخاب شدن دارند. بدین منظور دو پرسشنامه « میزان استفاده از فضای مجازی» و «ادراک معنای مکان» روی ۳۷۹ نفر از افرادی که از میدان نقش جهان و سیتی سنتر بازدید کردند، اجرا شد که از این تعداد ۲۱۲ نفر پاسخگویان از میدان نقش جهان و ۱۶۷ نفر پاسخگویان از سیتی سنتر بودند. با توجه به چارچوب مفهومی ارائه شده، سنجش ادراک بر اساس چگونگی تاثیرپذیری مولفه‌های چهارگانه صورت می‌گیرد. براین اساس ساختار پرسشنامه برای سنجش مولفه کالبدی شامل ۷ شاخص (نفوذپذیری، مقیاس، نمادونشانها، ابهام‌و غیرمنتظره‌بودن، مبلمان، نورپردازی و کیفیت دید و منظر) با ۱۵ گویه، مولفه فردی شامل ۵ شاخص (ساختار ذهنی مشاهده‌گر، احساسات فردی، امنیت، حس درون‌جویی و مهرانگیزی فضا) با ۱۲ گویه، مولفه عملکردی شامل ۵ شاخص (تنوع و چیدمان فعالیت‌ها، فعالیت‌های جاذب، الگوی ساعات کار، راحتی و آسایش و جهت‌یابی) با ۵ گویه و مولفه اجتماعی شامل ۵ شاخص (فرهنگ، تعاملات اجتماعی، زمینه‌درگیر شدن فعال و منفعل محیط، رابطه بین-مردم و فضا و امکان کشف محیط) با ۱۰ گویه طراحی شده است. در این پژوهش، جهت تعیین میزان اعتبار ابزار اندازه‌گیری از روایی صوری استفاده شد که در واقع پرسشنامه‌ها با نظر متخصصان مورد تایید قرار گرفت.

جدول ۲: ضریب پایایی متغیرهای پژوهش

متغیر پژوهش	نوع متغیر	تعداد گویه‌ها	ضریب پایایی (آلفای کرونباخ)
استفاده از فضای مجازی	مستقل	۲۸	۰/۹۲۱
ادراک معنای مکان	وابسته	۴۲	۰/۹۴
مولفه کالبدی	وابسته	۱۵	۰/۷۹۷
مولفه فردی	وابسته	۱۲	۰/۸۹
مولفه اجتماعی	وابسته	۱۰	۰/۸۴۷
مولفه عملکردی	وابسته	۵	۰/۷۴۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

برای ارزیابی میزان پایایی پرسشنامه‌ها و در واقع تعیین همسازي و همسانی درونی گویه‌ها جهت سنجش مفهوم و متغیرها، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. آلفای کرونباخ برای بررسی ضریب پایایی «پرسشنامه میزان استفاده از فضای مجازی»، ۰/۹۲۱ و «پرسشنامه ادراک معنای مکان»، ۰/۹۴ محاسبه گردید. میزان آلفای کرونباخ بالای به دست آمده، نشان‌دهنده همگنی بسیار بالای گویه‌های طراحی شده برای سنجش متغیرها می‌باشد. برای بررسی بیشتر ارزیابی میزان پایایی پرسشنامه، ضریب پایایی برای مولفه‌ها محاسبه و در جدول زیر آورده شده است. (جدول ۲)

معرفی اجمالی محدوده مورد مطالعه

با توجه به اهداف و سوالات پژوهش دو فضای شهری عمومی اصفهان، فضای شهری سنتی میدان نقش جهان و مدرن سیتی سنتر واقع در شمال و جنوب شهر اصفهان به دلیل دارا بودن پتانسیل‌های فراوان در جذب مردم، داشتن دو سبک متفاوت شهرسازی در نتیجه حضور طیف‌های مختلف مردم و همچنین داشتن فراغت و زمان کافی مردم برای پاسخ‌دادن به پرسشنامه، به عنوان نمونه موردی انتخاب شد.

میدان نقش جهان، که در فهرست میراث جهانی یونسکو قرار دارد پس از میدان تیان آنمن در پکن به عنوان دومین میدان بزرگ جهان نیز شناخته می‌شود که به عنوان بخشی از یک مجموعه تاریخی در مرکز شهر اصفهان به‌شمار می‌رود. در چهار طرف این میدان مستطیلی با ابعاد ۵۶۰ متر در ۱۶۰ متر، چهار عنصر معماری شامل مسجد تاریخی

امام در جنوب میدان، مسجد شیخ لطف الله در شرق، کاخ عالی قاپو در غرب و سر در قیصریه در شمال قرار دارند که هر یک در نوع خود شاهکاری بی بدیل می‌باشند. این میدان در طول حیات خود کاربری‌های متنوعی را بر عهده داشته که از جمله می‌توان به عملکرد سیاسی

نقشه شماره ۱: موقعیت دو نمونه مورد مطالعه میدان نقش جهان و مجموعه سیتی سنتر اصفهان؛ منبع: نگارندگان

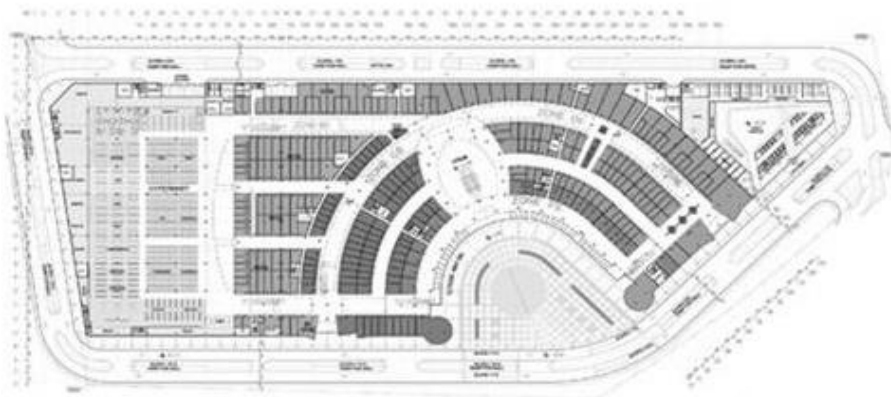
به لحاظ استقرار کاخ سلطنتی، عملکرد مذهبی به لحاظ استقرار دو مسجد، عملکرد تجاری به لحاظ وجود حجره‌ها و قرارگیری در بطن بازار و عملکرد تفریحی بدلیل برگزاری جشنها و اعیاد ملی اشاره نمود.

نقشه شماره ۲: موقعیت میدان نقش جهان اصفهان؛ منبع: نگارندگان

مجموعه سیتی سنتر اصفهان با کاربری‌های متنوع تجاری، فرهنگی، تفریحی و گردشگری به عنوان چهارمین مرکز خرید بزرگ دنیا محسوب می‌شود. کار ساخت این مجموعه در سال ۱۳۹۴ به اتمام رسید. هدف از احداث این مجموعه ایجاد تسهیلات جهت تامین نیازهای زندگی روزمره شهروندان در زیر یک سقف است. مجموعه سیتی سنتر اصفهان شامل ۷ طبقه می‌باشد که دو طبقه به صورت پارکینگ مسقف، سه طبقه شامل مرکز خرید با بیش از ۴۵۰ فروشگاه مارک دار معروف ایران و دنیا و دو طبقه آخر شامل مجموعه سینمایی، سالن چند منظوره و سالن-

های مختلف است. مردم می‌توانند راهپیمایی و یا تفریح خود را همراه با خرید در این مجموعه داشته باشند. یکی از بارزترین ویژگی‌های این مجموعه طراحی منحصر به فرد آن برگرفته از معماری سنتی بازار اصفهان است که بوسیله یک پل زیبای شیشه‌ای که خود برگرفته از طراحی تاریخی بازارهای ایران است به برج‌های مشترک دیگر، برج‌های اداری و هتل آپارتمان به یکدیگر متصل خواهد شد.

نقشه شماره ۳: مجموعه سیتی سنتر اصفهان؛ منبع: نگارندگان

تصویر شماره ۱: میدان نقش جهان اصفهان؛ منبع: نگارندگان تصویر شماره ۲: سیتی سنتر اصفهان؛ منبع: نگارندگان

بحث و یافته‌ها

در این قسمت از پژوهش، با استفاده از روشهای آمار توصیفی و آمار استنباطی مناسب داده‌های جمع‌آوری شده در جهت سنجش متغیرها، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

بررسی جمعیت شناختی پژوهش: بر اساس داده‌های به‌دست آمده، ۶۱/۷ درصد پاسخ‌دهندگان زن و ۳۸/۳ مرد بوده‌اند. از لحاظ سنی ۵۲/۵ درصد در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال که البته تعداد این جوانان در سیتی سنتر بیشتر از میدان نقش جهان می‌باشد. از لحاظ میزان تحصیلات ۵۹/۹ درصد لیسانس و بالاتر بوده‌اند.

میانگین تعداد دفعات بازدید از مکان‌ها ۸ بار که ۵۵/۹ درصد از میدان نقش جهان و ۴۴/۱ درصد از سیتی سنتر بوده‌اند. از لحاظ محل سکونت پاسخ‌دهندگان ۸۶/۳ درصد داخل شهر اصفهان ساکن بوده‌اند. از لحاظ شغل ۳۶/۷ درصد دانشجویان که تعداد آنها در سیتی سنتر بیشتر از میدان نقش جهان و در مقابل ۸ درصد افراد بازنشسته که تعداد آنها در میدان نقش جهان بیشتر از سیتی سنتر می‌باشد.

بررسی تحلیلی شاخص‌ها: در سطح استنباطی، به منظور تعیین آزمون آماری مناسب برای بررسی متغیرها، ابتدا با

توجه به اینکه داده‌ها به صورت کمی و از نوع گسسته و دارای مقیاس فاصله‌ای هستند، از آزمون کولموگراف-اسمیرنف برای تعیین نرمال بودن یا نبودن توزیع داده‌ها استفاده شد (خاکی، ۱۳۷۸:۳۳۵). با توجه به محاسبات انجام شده سطح معناداری (Sig) برای کلیه متغیرها بزرگتر از سطح آزمون (۰/۰۵) می‌باشد که بیان‌کننده عدم وجود تفاوت معنادار در توزیع داده‌ها است این نتیجه مجوز انجام یکی از انواع آزمون‌های پارامتریک است (جدول ۴).

جدول ۴: آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	حجم نمونه	سطح معناداری آماره
استفاده از فضای مجازی	۳۷۹	۰/۰۰۱
ادراک معنای مکان	۳۷۹	۰/۰۰۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۵: میانگین و انحراف استاندارد شاخص‌های ابعاد ادراک معنای مکان

متغیر پژوهش	شاخص‌های ابعاد ادراک معنای مکان	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار	تعداد
کالبدی	نقدپذیری	۴	۲۰	۱۱/۲۶	۲/۴۴	۳۷۹
	مقیاس	۱	۵	۳/۷۵	۰/۹۶	۳۷۹
	نماد و نشانه‌ها	۲	۱۰	۷/۲	۱/۷۵	۳۷۹
	ابهام و غیر منتظره بودن	۱	۵	۳/۰۸	۱/۰۹	۳۷۹
	میلان	۲	۱۰	۶/۰۵	۱/۹۲	۳۷۹
	نورپردازی	۳	۱۵	۱۰/۴۸	۲/۵۵	۳۷۹
فردی	کیفیت دید و منظر	۲	۱۰	۷/۵۱	۲	۳۷۹
	ساختار ذهنی مشاهده گر	۴	۲۰	۱۳/۸۵	۳/۶۳	۳۷۹
	احساسات فردی	۴	۲۰	۱۳/۸۵	۳/۶۳	۳۷۹
	امنیت	۳	۱۵	۱۰/۹۴	۲/۵۰	۳۷۹
	حس درون جویی، خاطرات و تجربیات	۳	۱۵	۸/۷۳	۳/۰۴	۳۷۹
	مهرانگیزی فضا	۲	۱۰	۶/۳۲	۱/۹۷	۳۷۹
اجتماعی	تعاملات اجتماعی	۱	۵	۳/۳۹	۱/۰۵	۳۷۹
	زمینه درگیر شدن فعال و منفعل محیط	۳	۱۵	۱۰/۵۱	۲/۵۲	۳۷۹
	فرهنگ	۳	۱۵	۱۰/۲۵	۳/۰۵	۳۷۹
	رابطه بین مردم و فضا	۱	۵	۲/۷۹	۱/۲۳	۳۷۹
	امکان کشف محیط	۲	۱۰	۵/۷	۲/۰۱	۳۷۹
	تنوع و چیدمان فعالیت‌ها	۱	۵	۳/۶۰	۰/۹۸	۳۷۹
عملکردی	فعالیت‌های جاذب	۱	۵	۳/۴۴	۱/۱۱	۳۷۹
	الگوی ساعات کار	۱	۵	۳/۵۹	۱/۰۰۶	۳۷۹
	راحتی و آسایش	۲	۱۰	۶/۴۱	۱/۹۶	۳۷۹
	جهت یابی	۲	۱۰	۶/۴۱	۱/۹۶	۳۷۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

برای برآورد رابطه دو متغیر مذکور، همبستگی نمرات کل دو پرسشنامه با روش ضریب همبستگی پیرسون محاسبه گردید. (جدول ۵) به منظور بررسی مقدار پیش بینی ادراک معنای مکان از روی متغیر استفاده از فضای مجازی، از تحلیل واریانس استفاده شد. با توجه به نتایج گرچه همبستگی معنادار است اما میزان آن چندان بالا نیست. (جدول ۶) همچنین نتایج رگرسیون نشان داد که استفاده از فضای مجازی ($P < 0/001$) پیش‌بینی کننده ادراک معنای مکان است که به ازای یک واحد تغییر در متغیر استفاده از فضای مجازی، ۰/۱۹۹ تغییر در متغیر ادراک معنای مکان ایجاد می‌شود. در واقع مثبت بودن ضریب استاندارد بتا بیان‌گر رابطه مستقیم بین دو متغیر مذکور است. (جدول ۷) به منظور رسیدن به نتایج دقیق‌تر به بررسی تاثیرپذیری مولفه‌های چهارگانه ادراک شامل مولفه کالبدی، مولفه فردی، مولفه اجتماعی و مولفه عملکردی از میزان استفاده افراد از فضای مجازی پرداخته شد. همان گونه که

در جدول ۸ مشاهده می‌شود بین استفاده از فضای مجازی با مولفه‌های چهارگانه رابطه خطی مثبت معنادار وجود دارد (جدول ۸)

جدول ۶: نتایج تحلیل واریانس رگرسیون

مدل	ضریب همبستگی	مجدور ضریب همبستگی	جمع مجدورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	مقدار F	سطح معناداری
ادراک معنای مکان	۰/۱۹۹	۰/۰۳۹	۹۶۵/۱۱۸	۱	۹۶۵/۱۱۸	۱۵/۵۰۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۷: نتایج تحلیل ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد	مقدار t	سطح معناداری
	B	خطای استاندارد			
ضریب ثابت	۱۱۵/۴۱۹	۶/۱۲۳	-	۱۸/۸۵۱	۰/۰۰۰
استفاده از فضای مجازی	۰/۲۸۹	۰/۰۷۳	۰/۱۹۹	۳/۹۳۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

به منظور بررسی مقدار پیش بینی مولفه‌های چهارگانه ادراک معنای مکان از روی متغیر استفاده از فضای مجازی، از تحلیل واریانس استفاده شد. با توجه به ضریب استاندارد بتا، می‌توان دریافت که به ازای یک واحد تغییر در متغیر استفاده از فضای مجازی، ۰/۲۴۹ تغییر در مولفه کالبدی ایجاد می‌شود. همچنین به ازای یک واحد تغییر در متغیر استفاده از فضای مجازی، ۰/۱۲۵ تغییر در مولفه فردی ایجاد می‌شود. همچنین به ازای یک واحد تغییر در متغیر استفاده از فضای مجازی، ۰/۱۷۹ تغییر در مولفه اجتماعی ایجاد می‌شود و همچنین به ازای یک واحد تغییر در متغیر استفاده از فضای مجازی، ۰/۱۱۶ تغییر در مولفه عملکردی ایجاد می‌شود. در واقع مثبت بودن ضریب استاندارد بتا بیانگر رابطه مستقیم بین متغیرهای مذکور است یعنی با افزایش نمرات متغیر میزان استفاده از فضای مجازی، نمرات مولفه‌های چهارگانه ادراک معنای مکان نیز افزایش می‌یابد. (جدول ۹) با توجه به نتایج بدست آمده مولفه کالبدی با بیشترین ضریب استاندارد بتا بالاترین همبستگی و مولفه فردی با کمترین ضریب استاندارد بتا پایینترین همبستگی را با میزان استفاده از فضای مجازی نشان می‌دهد. بنابراین مولفه کالبدی ادراک بیشترین تاثیرپذیری و مولفه فردی کمترین تاثیرپذیری را از میزان استفاده از فضای مجازی نشان می‌دهد. مولفه‌های اجتماعی و عملکردی ادراک به ترتیب در مرحله دوم و سوم تاثیرپذیری قرار دارند.

جدول ۸: نتایج ضریب همبستگی و تحلیل واریانس رگرسیون

مدل	ضریب همبستگی	مجدور ضریب همبستگی	جمع مجدورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	مقدار F	سطح معناداری
کالبدی	۰/۲۴۹	۰/۰۶۲	۱۶۷۷/۳۶۳	۱	۱۶۷۷/۳۶۳	۲۴/۹۲۶	۰/۰۰۰
فردی	۰/۱۲۵	۰/۰۱۶	۴۷۵/۵۱۸	۱	۴۷۵/۵۱۸	۵/۹۵۹	۰/۰۱۵
اجتماعی	۰/۱۷۹	۰/۰۳۲	۷۱۸/۳۰۱	۱	۷۱۸/۳۰۱	۱۲/۵۲۵	۰/۰۰۰
عملکردی	۰/۱۱۶	۰/۰۱۳	۷۵/۲۰۲	۱	۷۵/۲۰۲	۵/۱۴۱	۰/۰۲۴

جدول ۹: نتایج تحلیل ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد	مقدار t	سطح معناداری		
	B	خطای استاندارد					
متغیر وابسته	متغیر مستقل	ضریب ثابت	۳۹/۵۵۲	۲/۰۱۳	-	۱۹/۶۴۸	۰/۰۰۰
مولفه کالبدی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۰/۱۲۰	۰/۰۲۴	۰/۲۴۹	۴/۹۹۳	۰/۰۰۰
مولفه فردی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۳۴/۶۳۸	۲/۱۸۵	-	۱۵/۸۴۹	۰/۰۰۰
مولفه اجتماعی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۰/۰۶۴	۰/۰۲۶	۰/۱۲۵	۲/۴۴۹	۰/۰۱۵
مولفه عملکردی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۲۶/۲۴۴	۱/۸۵۸	-	۱۴/۱۲۲	۰/۰۰۰
مولفه عملکردی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۱۴/۹۸۵	۰/۰۲۲	۰/۱۷۹	۳/۵۳۹	۰/۰۰۰
استفاده از فضای مجازی	استفاده از فضای مجازی	ضریب ثابت	۰/۰۲۶	۰/۰۱۱	۰/۱۱۶	۲/۲۶۷	۰/۰۲۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

نتیجه‌گیری

عصر اطلاعات و ماحصل تبعی آن یعنی فضای مجازی، به طور فزاینده‌ای با ابعاد مختلف زندگی انسان درهم بافته شده است. رهایی گسترده از موانع و محدودیت‌های ناشی از فضا، زمان و مکان، نوع جدیدی از توسعه مبتنی بر اطلاعات را شکل داده است. این توسعه بر اساس همگرایی حاصل از تعامل میان فن‌آوری اطلاعات و فعالیت‌های مرتبط با پردازش اطلاعات، تاثیرات شگرفی بر مفاهیمی مثل زمان و مکان داشته که تحت تأثیر این تحولات تجربه و معنای مکان تحولی بنیادین می‌یابد. با عنایت به محاسبات انجام شده در این پژوهش و نتایج کسب شده نشان داد که میزان استفاده افراد از فضای مجازی باعث افزایش و تقویت ادراک معنای مکان با حضور در فضاهای واقعی می‌گردد و همچنین تأثیری مشابه را بر مولفه‌های چهارگانه ادراک معنای مکان دارد. این نتایج حاکی از تایید و تطابق بر دیدگاه کستلز دارد که خلق فضای جریان، به عنوان پدیده‌ای که بر شکل‌گیری فضای مکان‌ها تسلط پیدا کرده است و تاکید بر تداوم فضای مکان‌ها یا به عبارتی فضاهای واقعی در عین حضور همه جانبه فضای جریان‌ها را اجتناب ناپذیر می‌داند. بر اساس نتایج بدست آمده مولفه کالبدی ادراک بیش از بقیه مولفه‌ها تحت تاثیر میزان استفاده فرد از فضای مجازی و مولفه فردی کمتر از سایر مولفه‌ها تحت تاثیر میزان استفاده فرد از فضای مجازی می‌باشد. بنابراین با افزایش میزان استفاده از فضای مجازی توسط فرد، هنگامی که او در فضای واقعی حضور می‌یابد درک او از معنای مکان افزایش یافته که در این فرآیند مولفه کالبدی نقش بیشتری نسبت مولفه‌های دیگر در افزایش درک معنای مکان دارد. درحقیقت نتایج پژوهش پیش‌رو تاکید بر آن دارد که برای ارتقاء کیفیت مطلوب فضاهای شهری، مدیریت و ایجاد عوامل افزایش‌دهنده میزان استفاده فضای مجازی توسط افراد مورد تایید است. بر این اساس راهکارهایی کاربردی همچون: تقویت شبکه‌های Wi-Fi و اتصال اینترنت در فضاهای عمومی که گسترش مشارکت اجتماعی عمومی را در پی دارد، تقویت زیرساخت‌های رسانه‌ای تعاملی دیجیتال، تقویت زیرساخت‌های نمایش‌های عمومی تعاملی در فضاهای شهری، تقویت زیرساخت‌های در برنامه‌های کاربردی گوشی‌های هوشمند در فضاهای عمومی، که در زمینه‌های فرهنگ و هنر، آموزش، برنامه‌ریزی و طراحی، بازی‌ها و تفریحات پیشنهاد می‌گردد. صاحب‌نظران و پژوهشگران معتقدند که ورود فضای مجازی به فضای زندگی انسان‌ها در کنار مزایا و محاسن غیر قابل کتمان، باعث بوجود آمدن یکسری دغدغه‌ها و نگرانی‌ها شده که با آموزش و آگاهی دادن به افراد می‌توان درصد بهره‌وری از آن را افزایش داد.

منابع

- پاکزاد، جهان‌شاه و بزرگ، حمیده. (۱۳۹۱)، الفبای روانشناسی محیط برای طراحان، تهران: انتشارات آرمان‌شهر.
- خاکی، غلامرضا. (۱۳۷۸). روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه نویسی. تهران. مرکز تحقیقات علمی کشور
- شکویی، حسین. (۱۳۷۵) اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد اول، تهران انتشارات گیتاشناسی. ،
- شکویی، حسین. (۱۳۸۲) اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد دوم، تهران انتشارات گیتاشناسی.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۱)، منطق شهرهای مجازی و مفهوم کار مجازی: ضرورت طرح شهر مجازی، مجله رسانه، بهار ۱۳۹۲.
- فریادی، شهرزاد (۱۳۸۷)، تدوین زبان طراحی شهری در فرآیند جهانی شدن، پایان‌نامه دکتری شهرسازی، دانشگاه تهران.
- کلالی، پریسا و مدیری، آتوسا (۱۳۹۱)، تبیین نقش مولفه معنا در فرآیند شکل‌گیری حس مکان، هنرهای زیبا، دوره ۱۷.

منتظرالقائم، مهدی (۱۳۸۱). دمکراسی دیجیتالی و حکومت الکترونیکی: سیاست و حکومت در عصر تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، نامه علوم اجتماعی ۱۳۸۱، شماره ۱۹.

- Bartuska, Tom, J. (2007), Understanding Environment: Built & Natural, in Wendy R .
- Carmona, M. & Tiesdell, S. (2007), Urban Design Reader, Oxford; Burlington, MA Elsevier/Archit
- Castells, M. (2001). The Rise of Network Society, the Information Age: Economy, Society and Culture .
- Cheng, A. S., & Daniels, S E. (2003). Examining the interaction between geographic scale and ways of knowing in ecosystem management. Forest Science, (49): 841-854 .
- Creswell, J. W & Plano Clark, V. L. (2011). Designing and conducting mixed methods research (second ed.) .
- Gifford, R. (2016), Research Methods for Environmental Psychology, Cornell University, USA .
- Gifford, R. (2002), Environmental Psychology: Principles and Practice, Canada, Optimal Books .
- Graham, S & Marvin, S. (2002). Telecommunications and the City: Electronic paces, Urban Places. Routledge .
- Gustafson, P. (2001), Meanings of place- Everyday experience and the theoretical conceptualizations. Journal of Environmental Psychology .
- Latham, A. (2011), Topologies and the multiplicities of space-time Dialogues in Human Geography, vol. 1: pp. 312-315. , First Published
- Manzo, Lynne C. (2005), For better or worse- Exploring multiple dimensions of place meaning, Journal of Environmental Psychology .
- Mitchell, W. J (1995) City of bits: Space, Place and the Infobahn, Cambridge, The MIT press. Journal of Urban Design, Vol. 4, No. 2 .
- Scannell, L. & Gifford, R. (2010), Defining Place Attachment- A Tripartite Organizing Framework, Journal of Environment and Psychology, Vol .
- Seamon, D. (2012). Physical and Virtual Environments: Meaning of Place and Space, Human Geography, London
- Seamon, D. & Gill, J. (2014). Qualitative Approaches to Environment Behavior Research: Understanding Environmental and Place Experiences, Meanings , and Action .
- van der Klis, M & Karsten, L. (2009), Commuting partners, dual residences and the meaning of home. Journal of Environmental Psychology, Volume 29, Issue 2, Pages 245-235 .